

Varga Bálint

OBJEKTÍVEN HORTHYRÓL?

Horthy Miklós, a kormányzó. Rendezte: Koltay Gábor, 138 perc

Koltay Gábor Horthy Miklósról szóló dokumentumfilmje plakátján nagy betűvel szerepel az Objektivitás szó. A néző gyanút fog: manapság oly sokan mondják magukat objektívnek, oly sokan akarják elmondani az objektív és egyetlen igaz történelmet. De lehetséges-e egyáltalán objektív filmet forgatni a 20. századi magyar történelem egyik legvitatottabb személyiségéről? Véleményem szerint eleve kizárt objektív képet adni a kormányzóról, de sokrétűen, árnyaltan fogalmazni, s ezáltal közelebb kerülni a valósághoz igenis lehetséges feladat.

Sajnos Koltay Gábor filmje ezt a próbát elbukta. A rendező meg sem próbálta a különböző értékeléseket egymás mellé állítani. Így a néző teljesen egyoldalú interpretációt kap Horthyról. Ami azonban még ennél is súlyosabb, hogy az események összeválogatása is olyan manipulatív, ami már szinte történelemhamisítással ér fel.

A film alapkoncepciója szerint Horthy Miklós egy tisztességes magyar hazafi volt, aki az összeomlás után a romjaiból állította fel az országot. 24 éves uralma alatt a gazdaság, a társadalom, a szociálpolitika, a kultúra rohamosan fejlődött, a politikai állapotok ideálisak voltak, a nézőnek szinte már a Kánaánt juttatják eszébe a két háború közti képsorok. A II. világháborúba belesodródott ország mozgástere egyre szűkült, de az elvetélt kiugrási kísérletig Horthy itt is mindig megtalálta azt az utat, amin keresztül a legtöbbet tudta tenni Magyarorszáért. A film szerint a budapesti zsidóság megmenekülése így Horthy egyszemélyes műve. A mű a kormányzó kikényszerített lemondása után egyre személyesebb hangnemre váltva követi végig a németországi internálást, a fogságot, majd a portugáliai száműzetést. Végül elérkezünk Kenderesre, ahol már egészen patetikus stílusban veszünk végső búcsút a kormányzótól. A néző azzal a benyomással áll fel a film végeztével, hogy Horthy Miklós legalábbis a magyar történelem legnagyobbjai közé helyezendő, 24 éves kormányzása alatt hibát egyszer sem követett el, ellenben minden cselekedete a magyarság javát szolgálta.

Csak hogy a film készítői elfelejtettek megemlíteni egy-két apróságot. Például azt, hogy bizony Horthy Miklós a román és francia csapatok segítségével került hatalomra 1920-ban, és nem az általa vezetett Nemzeti Hadsereg, hanem a Vörös Hadsereg harcolt az országra törő román és cseh csapatok ellen. Horthy hadserege egy puskalövést sem adott le az antantcsapatokra – eltekintve egy-két szegedi kocsmában történt csetepatétól. A kormányzóválasztás tárgyalásánál sem derül ki egyértelműen, hogy a Horthy által hangoztatott erkölcsi aggályok (miszerint az uralkodóra és az alkotmányra letett esküje ütközhet egymással, ezért nem szeretné elvállalni a kormányzói tisztséget) hirtelen eltűntek, amikor gyakorlatilag a teljes államfői hatalmat megkapta, sőt az alkotmányos államformákban szokásos jogköröknél még többre is kapott jogosítványt (például hadüzenet a parlament utólagos hozzájárulásával). A háború utáni talpraállás valóban bámulatos teljesítménye pedig vélhetően nem szenvedett volna csorbát, ha a film legalább röviden említést tett volna a népi írók által oly megrendítően ábrázolt „hárommillió kol-

dus országról”. Nem tett, és sajnos úgy tűnik, nem is tehetett: a film koncepciója ugyanis arra épült fel, hogy a Horthy-korszaknak nem volt árnyoldala. Egyetlen mondat, egyetlen filmkocka sem szól semmi rosszat a kormányzóról vagy a két háború közti időszakról.

De térjünk vissza a film által kevésbé kidomborított eseményekhez. A film készítői meglehetősen sajátosan értelmezik a demokrácia fogalmát. A Horthy-rendszer politikai viszonyainak tárgyalása során elhangzik, hogy a rendszer végül is egy enyhén korlátozott demokrácia volt, amit azzal vélnek bizonyítani a szerzők, hogy a rendszer megtűrte az ellenzékét. Ha egy politikai rendszert ellenzékének elviselése demokráciává tesz, akkor a Horthy-kor kétségtelenül demokrácia volt. Politológusok körében egy ennél elterjedtebb demokrácia-definíció szerint a demokráciának azonban az is feltétele, hogy az ellenzéknek legyen lehetősége békés úton átvenni a hatalmat. Erre pedig – tudjuk jól – Horthy ellenzékének egy pillanatig sem volt esélye. A film készítői tehát elfelejtették megemlíteni, hogy a Horthy-rendszer Európa egyik legszűkebb választójogával operált, hogy Európában egyedül Magyarországon volt nyílt szavazás, és a választókörzeteket is úgy alakították ki, hogy a kormánypárt egyszerűen ne legyen képes elveszíteni a választásokat. Hogy ezek után lehet-e „objektíven” demokráciának vagy korlátozott demokráciának tekinteni a Horthy-kort, az – véleményem szerint – legalábbis vitatható. Nem is beszélve arról, hogy a demokrácia alapvetően polgári társadalmakra jellemző, a két világháború közti Magyarországot azonban a legnagyobb jóindulattal sem nevezném egészében polgárnak. Egy polgári társadalom ugyanis nem ismeri azt a feudális eredetű, „neobarokk” rangkorságot, ami a kor magyar társadalmát jellemezte és oly mélyen áthatotta. A hasonló nem-polgári szimptomákat pedig még hosszan lehetne sorolni.

A revízió kérdésében mintha sikerült volna egy fokkal tárgyilagosabb hangot megütni. Nemeskürty István szájából elhangzik, hogy a négy revízió közül hármat a németeknek köszönhetünk. Ez idáig teljesen rendben is van. De a Baranya-háromszög, Muraköz és Bácska visszacsatolásáról – alkalmas lévén Horthy tökéletesen pozitív szerepének megkérdőjelezésére – alig hallunk valamit. Még egy félmondat sem hangzik el arról, hogy Magyarország nemzetközi szerződést sértett Jugoszlávia megtámadásával. Vajon tényleg annyira jelentéktelen epizód lenne ez, hogy egy két és fél órás filmbe nem fért volna bele? Mindenesetre Teleki Pál miniszterelnök annyira fontosnak tartotta a szerződésszegéssel történő támadást, hogy az e fölött érzett erkölcsi dilemmájából nem látván kiutat, agyonlőtte magát. Koltay Gábort ez azonban nem hatja meg: ez az epizód Horthyt esetleg rossz fényben tüntetné fel, tehát nem került be a filmbe. A Jugoszlávia elleni támadáshoz hasonlóan a film fukarkodik a tényekkel a Szovjetunió elleni hadüzenet tárgyalásakor is. Nem tudjuk meg, hogy Horthy az országgyűlés megkérdezése nélkül üzent hadat a Szovjetunió-nak, a parlament csak utólagos hozzájárulást adott – amikor már minden eldőlt. Vajon a hadüzenethez való utólagos parlamenti hozzájárulás is a (korlátozott) demokrácia képét erősíti?

Teljesen érthetetlen módon az alkotás leghosszabb része Horthy Istvánnal foglalkozik. Nem kétséges, hogy Horthy Miklós fia valóban tehetséges politikus lett volna, ha úgy alakulnak az események. De nem úgy alakultak, mert a kormányzóhelyettes korábban halt meg, mint hogy bármi jelentőset tehetett volna. Horthy más családtagjairól közel sem tudunk meg ennyi részletet, a filmből például nem derül ki, hogy Horthy mindkét lánya korán meghalt. Rejtély, hogy a rendező miért szentel ennyi figyelmet Horthy Istvánnak, ha egyszer ez sem politikailag, sem családirag nem indokolható. A kormányzóhelyettesről szóló részt ráadásul Karády Katalin hí-

res dala, a *Hol vannak a katonák?* zárja le. A 2. magyar hadsereg tragédiájáról viszont alig esik szó a film további részeiben. Úgy tűnik tehát, mintha Koltay értelmezésében a magyar katonák katasztrófáját Horthy István halála szimbolizálná. Kétséges, hogy Horthy István alkalmas-e erre a feladatra, tragikus halála ugyanis nem tekinthető önmagán túlmutató jelentőségűnek.

A film elfogultsága valószínűleg a zsidókérdés bemutatásánál éri el csúcspontját. Valóban, a zsidótörvényeknek létezik egy olyan interpretációja, amely szerint a viszonylag enyhe zsidótörvények valójában megóvták a magyarországi zsidóságot a még korábbi elpusztulástól. Ez a megközelítés tartalmaz valóságot, mint ahogyan az is, hogy Horthy pozitív szerepet játszott a budapesti zsidóság megmentésében. Ezt a megközelítést erősíti meg a film egyik szereplője, aki pozsonyi származású, de a vészkorszakban Budapesten élő magyar zsidóként nyilatkozik a legjobb hangnemben Horthy Miklósról. A filmben szereplő úr megközelítése teljes mértékben elfogadható, sokan valóban megmentőjüket tisztelhetik a kormányzóban. De a hiány ordít: hol van azoknak az (elsősorban vidéki) zsidóknak a hangja, akiket elhurcoltak a koncentrációs táborokba, és akik közül 450 000 honfitársunk (Romsics Ignác adata) soha nem tért haza? A film szerint Horthy semmit sem tudott a koncentrációs táborok létéről, mialatt a vidéki zsidóságot deportálták. Miért, mit hitt Horthy? Nyaralni viszik el őket? Vajon a kormányzóról sugallt kép összhangban áll ezzel a tudatlansággal/naivitással?

Az pedig egyenesen szárnalmas, ahogyan a film a sikertelen kiugrási kísérlet utáni eseményeket vázolja. Röviden a tények: október 15-én Horthy beolvassa rádióban a kiugrást, mire a németek megszállják Budapest és az ország fontos pontjait, megakadályozzák az esetlegesen a kormányzónak engedelmessé magyart csapatok tevékenységét, Veessenmayer német teljhatalmú megbízott bemegy Horthyhoz, megfenyegeti a kormányzót, hogy a korábban elrabolt fiának eshet baja, ha nem írja alá Szálasi Ferenc miniszterelnöki kinevezését és saját lemondását. Horthy nem akar aláírni, de a fiával való fenyegetésre összeomlik, és mégis megteszi. Koltay Gábor értékelése itt Horthy emlékiratait idézi: eszerint Horthy nem azt írta alá, ami arra a papírra volt írva, hanem a fia megmentését. Eszébe sem jut a rendezőnek, hogy Horthy cselekedete éppen a saját maga által terjesztett önképet: a becsületes, bátor, egyenes jellemű, hazájáért minden áldozatot meghozni kész katonatiszt imázsát rombolja le. Horthy nem tette meg azt, amit Teleki vagy Nagy Imre megtett, pedig igazán az ellenállás lett volna pályájának csúcsa és értelme, és akkor ma sokkal kevesebb vita lenne a személyéről. Horthy azonban a döntő pillanatban összetört. Nem állítom, hogy emberként ne tudnám megérteni a kormányzó tettét – egy megtört apa sok mindent képes megtenni utolsó élő gyermekéért. Csak az ellen van kifogásom, hogy a kritikai leghalványabb kísérlete sem hangzik el a Főméltóságú Úrral szemben, aki továbbra is a lehető legjobban cselekvő államférfiként van beállítva.

A film utolsó része az országot elhagyni kényszerülő államférfiről pedig már egyre patetikusabb hangon szól a nézőhöz. Nyomon követhetjük Horthy szomorú németországi, majd portugáliai emigrációját. Zárásként Kenderesre kalauzol el minket a rendező, ahol az újratemetés képei váltakoznak a Horthyt méltató személyek sorával – kezdve a családtagoktól a kenderesi polgármesterig, Boross Péterig és Antall Józsefig. A Horthyt elismerők közül nem maradhat ki természetesen a fentebb már említett pozsonyi úr sem.

Koltay Gábor filmje alapján tehát egy száz százalékos pozitív Horthy-képet kapunk. Kizárólag nemzetének érdekeit szem előtt tartó, mindig a helyes utat választó államférfi portréja

elevenedik meg a néző előtt a mozi vásznan. Nem vitatom, ez is egy lehetséges interpretáció. Teljesen hitelesnek tartható az a filmben szereplő zsidó polgár, aki hálát érez a kormányzó iránt, mert úgy gondolja, hogy az életét neki köszönheti. Szintén nem vitatható a megszólaló családtagok véleményének jogossága. Csak azt nem értem, hogy miért aposztrofálja magát a film készítője *objektív*nek. Hiszen ez csak egy lehetséges megközelítés a sok közül. Nem véletlen, hogy a film készítőinek számos közismerten fontos tényt jótékony homállyal kellett fedniük. Kritikus hangok sajnos nem értek be a szűk 150 percbe, de úgy tűnik, erre nem is volt szükség a szerényen „az elmúlt hatvan év első objektív Horthy-filmjeként” aposztrofáló alkotás elkészítéséhez. Nem kapott szót az egyetlen, többé-kevésbé tudományos Horthy-életrajz szerzője, Thomas Sakmyster, mint ahogyan a film alkotói nem voltak kíváncsiak jó néhány, a korrall foglalkozó neves történész (Romsics Ignác, Ormos Mária) véleményére sem.

Nem értem, mire volt jó egy ilyen filmet leforgatni. Vajon mennyiben járul hozzá ez a film a magyar társadalom kibeszéletlen múltjának jobb megismeréséhez, a múltbeli konfliktusok jobb feltárásához? Vajon egy ilyen film segíteni fog abban, hogy a társadalom meg tudjon egyezni legalább egy közös történelmi-émlékezeti minimumban? Vagy ez a film „belső használatra” készült, „jobboldali” alkotók által, „jobboldali” közönségnek? Ebben az esetben csak a párhuzamos interpretációk sorát gyarapítja. Márpedig párhuzamos narratívák gyártásában nagyon jó a magyar társadalom. A kérdés csupán az, hogy van-e haszna a csak a végtelenben találkozó magyarázatok gyártásának. Koltay Gábor filmjének éppen annyi értelme van, mint Moldova György Kádár Jánosról írt regényének. Azonban úgy tűnik, mindkét jelenségre komoly kereslet van: míg Moldova könyve heteken keresztül vezette az eladási toplistákat, addig Koltay filmjére alig lehetett jegyet szerezni, a film végén pedig a közönség hosszú tapsal jutalmazta az alkotást.

